

Формування ціннісних орієнтацій студентів – майбутніх соціальних педагогів

Юлія ІВАНОВА,

аспірант кафедри педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В.Винниченка

Трансформації, які відбуваються нині в політичному, соціально-економічному житті українського народу, зумовлюють потребу у формуванні духовності, гуманістичної свідомості, вихованні у молодого покоління тих суспільно корисних цінностей, які є вічними. Молоді, зокрема студентській, належить особлива роль у суспільстві, адже її представники – це майбутні керівники держав, урядів, науковці, юристи, економісти, інші фахівці, які творитимуть історію завтра. Від того, якими є цінності та ціннісні орієнтації сучасної молоді, залежить її майбутнє і майбутнє суспільства в цілому. Не випадково проблема ціннісних орієнтацій надзвичайно важлива у вихованні людини. Зросли вимоги до формування активної творчої особистості, здатної посісти гідне місце в житті, самовизначитися та самореалізуватися, а також до визначення духовного потенціалу молодого покоління, чий цінності багато в чому є відображенням цінностей суспільства. Тому це питання викликає неабиякий інтерес у соціологів, філософів, психологів та педагогів.

Проблема ціннісних орієнтацій особистості розглядається в дослідженнях Б.Г. Ананьєва, В.І. Астахова, І.Д. Беха, І.В. Дубровіної, А.Маслоу, Ж.О. Омельченко, К.Роджерса, С.Л. Рубінштейна, М.А. Скока, Д.Й. Фельдштейна, В.О. Ядова та ін. Більшість вчених підкреслює важливість етапу навчання у ВНЗ у становленні та духовному розвитку особистості, формуванні її ціннісних орієнтацій тощо.

Згідно з дослідженнями, ціннісні орієнтації, виражаючи характер ставлення людини до різних аспектів матеріального і духовного світу, посідають значне місце у структурі особистості, відображають рівень її розвитку, на їх основі здійснюється регуляція діяльності та поведінки. Водночас, поки що немає достатніх даних про змістові й структурно-динамічні характеристики системи ціннісних орієнтацій студентів різних спеціальностей, зокрема спеціальності «Соціальна педагогіка»; про роль ціннісних орієнтацій у виборі цієї професії, а також особистісному самовизначенні майбутнього соціального педагога. Також недостатньо даних про вплив навчально-виховного процесу на формування ціннісних орієнтацій та їх професійно значущої ієрархії, особистісне зростання студентів, які обрали собі професію соціального педагога.

Метою статті є розкриття сутності понять «цінності», «ціннісні орієнтації студентів» та з'ясування особливостей ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних педагогів.

Цінністю вважається будь-яке матеріальне або ідеальне явище, що має значення для людини чи суспільства, заради якого людина діє, витрачає сили і живе. Це поняття стало предметом широких

теоретичних досліджень у різних галузях: у філософії, а точніше в її розділі, що займається проблемою цінностей, вивчає об'єктивну дійсність і ставлення до неї людини, – аксіології; у соціології, де цінності суспільства розглядаються крізь призму загально-соціальних регулятивних механізмів як складові суспільної свідомості та культури, що виконують нормативні функції щодо особистості; у психології, яка вивчає вищі мотиваційні структури життєдіяльності; у соціальній психології, що є сферою дослідження соціалізації особистості.

Суть життя людини зводиться насамперед до задоволення її потреб, для чого особистості потрібно вступити у відносини з навколишньою дійсністю. Це необхідно для збереження свого існування, розвитку, успішної життєдіяльності, пізнання світу та самоствердження в ньому. Як первинні (у їжі, житлі, одязі), так і вторинні (у знаннях, праці, творчості, спілкуванні тощо) потреби виникають під впливом конкретних внутрішніх та зовнішніх умов, які активізують емоційну, пізнавальну та вольову сфери особистості і спонукають її до дії. Отже, потреби – це фундаментальна якість особистості, що визначає спосіб і спрямованість її життя, дій та поведінки, характер ставлення до дійсності та своїх обов'язків [3]. Кожна потреба (матеріальна чи духовна) задовольняється в процесі практичної діяльності особистості. Стимули та причини людської діяльності набувають подальшого розвитку: потреби, які стали заікавленістю, перетворюються на цінності.

Залежно від того, які види потреб задовольняють цінності, яку виконують роль і в якій сфері, виділяють:

- за об'єктом засвоєння – матеріальні та матеріально-духовні цінності;
- за метою засвоєння – егоїстичні та альтруїстичні;
- за способом вияву – ситуативні та стійкі;
- за роллю у діяльності людини – термінальні та інструментальні;
- за змістом діяльності – пізнавальні, предметно-перетворювальні;
- за належністю – особистісні (індивідуальні), групові, колективні, суспільні, загальнонародні (національні), загальнолюдські цінності [там само].

У свою чергу суспільство, держава, нація виробляють власну систему цінностей, що відображається у матеріальній та духовній культурі народу. Світ цінностей – це світ культури, сфера духовної діяльності людини, її моральна свідомість.

Ціннісна орієнтація — це вибіркоче ставлення до носія цінності, який може бути реальним предметом задоволення потреб окремої людини чи соціальної спільності. У ціннісній орієнтації акумулюється життєвий досвід людей. Саме наявність усталених ціннісних орієнтацій свідчить про зрілість людини як особистості. Вони виявляються в діяльності та поведінці людини. Ціннісні орієнтації стають ніби своєрідним індикатором ієрархій переваг, які людина надає матеріальним чи духовним цінностям у процесі життя.

Діяльність людини невіддільна від ціннісних орієнтацій, які спираються на ціннісні уявлення. Вони завжди мають індивідуальний характер. Ціннісні ж уявлення, хоч і здаються людині суто індивідуальними, насправді завжди є типовими уявленнями певних соціальних груп, представником яких є окремий індивід.

Ціннісна орієнтація формується на основі базових цінностей, зміст і співвідношення яких у житті як окремої людини, так і людства в цілому надзвичайно різноманітні. Цей процес сприяє розвитку особистості в цілому. Саме ціннісні орієнтації відіграють вирішальну роль у регуляції поведінки (А.Г. Здравомислов і В.О. Ядов), формуванні світогляду, переконань, виборі життєвого шляху, а також визначають смисл життя людини.

Введення ціннісних орієнтацій в структуру особистості дає змогу, як зазначає В.О. Ядов, визначити найзагальніші соціальні детермінанти мотивації поведінки, джерела якої потрібно шукати в соціально-економічній природі суспільства, його моралі, культурі, в особливостях соціально-групового усвідомлення того середовища, в якому сформувалася соціальна індивідуальність і де проходить повсякденна життєдіяльність людини [9, с. 6]. Це свідчить про те, що саме ціннісні орієнтації визначають мотивацію поведінки особистості й мають значний вплив на всі аспекти її діяльності.

Отже, аналізуючи ціннісні орієнтації, можна говорити про місце та позицію особистості у соціальній структурі суспільства, соціальні ролі, які вона виконує чи прагне виконувати.

Саме юнацький вік характеризується виробленням ціннісних орієнтацій. Цей період життя спрямований на майбутнє, що створює позитивний емоційний фон ставлення особистості до себе, стимулює активність і є основою її розвитку. Процес засвоєння цінностей життя та перетворення їх на ціннісні уявлення є психологічною основою формування ціннісних орієнтацій молодшої людини. Це можна розглянути у вигляді трьох етапів: спочатку відбувається переоцінювання цінностей, якими керувалась особистість до цього (джерело ціннісних орієнтацій – власний досвід), потім засвоєння нових цінностей та застосування їх щодо власної діяльності.

Н.Є. Бондар вказує на те, що юнацький вік стає часом життєвого, соціально-рольового, професійного, особистісного, морального самовизначення та індивідуалізації. Тому саме в цей період необхідні знання власних можливостей та перспектив. Ця вимога задовольняється в процесі вироблення власного світогляду, смислового та ціннісного вибору, формування життєвих планів і програм [4].

Юнацький вік є сензитивним для утворення ціннісної орієнтації як стійкого елемента життєвої перспективи. Основними характеристиками ціннісних орієнтацій є їх зміст та ступінь сформованості ієрархічної структури.

Дослідження Н.О. Антоновою ціннісних орієнтацій студентів засновані на розмежуванні термінальних та інструментальних цінностей [1].

Термінальні цінності – це ті, що є найбільш бажаними та емоційно привабливими для особистості, характеризують ідеальний стан її буття, вони виконують функцію вибору як цілей, так і припустимих способів їх досягнення.

Інструментальні цінності – це спосіб поведінки або дій, не пов'язаних безпосередньо з метою. До них належать, наприклад, моральні цінності та цінності компетенції. Їх функцією є активізація критеріїв і стандартів у процесі оцінювання та вибору способу поведінки або дій [2, с. 15].

За результатами дослідження були виявлені найбільш значущі для студентів термінальні цінності. Це, зокрема: здоров'я, любов, матеріально забезпечене життя, наявність гарних і вірних друзів, щасливе сімейне життя. Серед інструментальних цінностей студенти надають перевагу вихованості, акуратності, життєрадісності, освіченості, чесності.

Водночас малозначущими для студентів виявилися деякі загальнолюдські цінності: пізнання, розвиток, продуктивне життя, щастя інших. Не надають великого значення студенти й таким традиційним цінностям, як краса, життєва мудрість, суспільне визнання, непримиренність до недоліків у собі й інших [1].

На основі цього дослідження та для точнішого визначення й аналізу ціннісних орієнтацій студентів Н.О. Антонова виокремила у межах кожного класу цінностей по шість груп. Цінності-цілі (термінальні) були умовно згруповані так: особисте життя (здоров'я, любов, розваги, воля, продуктивне

життя), матеріальні (матеріально забезпечене життя), міжособистісне спілкування (наявність гарних і вірних друзів, щасливе сімейне життя, щастя інших), професійна самореалізація (цікава робота, активне діяльне життя, впевненість у собі, творчість), естетичні (краса природи і мистецтва), самовдосконалення (життєва мудрість, пізнання, розвиток).

Цінності-засоби (інструментальні) умовно розподілено за такими групами: вольові (акуратність, раціоналізм, самоконтроль, тверда воля, сміливість у відстоюванні власних думок і поглядів), інтелектуальні (освіченість, широта поглядів), міжособистісне спілкування (вихованість, терпимість, чесність, чуйність, непримиренність до недоліків у собі та інших), професійна самореалізація (ефективність у справах, відповідальність, незалежність), емоційні (життєрадісність), самовдосконалення (високі запити) [там само].

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що серед термінальних цінностей сучасний студент надає перевагу цінностям матеріальним та особистого життя, тоді як естетичні та цінності самовдосконалення відіграють менш важливу роль. В ієрархічній структурі розподілу група цінностей професійної самореалізації розміщена посередині. Серед інструментальних цінностей більшість студентів надає перевагу емоційним. Найбільш значущими стали цінності інтелектуальні та міжособистісного спілкування. Мало значення студенти надають групі цінностей самовдосконалення. Цінності професійної самореалізації і вольові серед інших груп розміщені посередині.

До аналізу ціннісних орієнтацій студента звертався В.В. Пічурін. Досліджуючи життєву позицію особистості, він зазначає, що її основою є саме цінності. Осмислення особистістю власної системи цінностей і є показником усвідомлення життєвого шляху. Найбільш значущі цінності будуть, звичайно, відігравати вирішальну роль у формуванні життєвої позиції, а відповідно й у виборі професійної діяльності.

Навчання у ВНЗ припадає на юнацький вік. Саме тоді у молодій людини формуються ставлення до навчання, нові погляди, переконання, оцінки, продовжується активний «пошук себе», відбуваються глибокі зміни в системі життєвих цінностей.

Дослідники вказують на те, що ціннісні орієнтації молоді формуються під суперечливим впливом різних факторів. Серед них вирізняють: систему освіти, місце проживання, діяльність політичних організацій, професійну зацікавленість, твори мистецтва, психологічні характеристики особистості, телебачення, самоосвіту тощо.

Також характерною рисою юності стає формування життєвих цілей, планів. Вони виникають на основі цілей, які ставить перед собою особистість, що є наслідком побудови ядра ціннісних орієнтацій. Безпосередній вплив на становлення життєвих цінностей мають інтереси суспільства, моральні та правові норми, соціальні цінності. Отже, життєві плани залежать від завдань, які визначаються ціннісними

орієнтаціями особистості та об'єктивними умовами життя. Вони умовно поділяються на:

- професійно-освітні (здобути вищу освіту, цікаву роботу);
- суспільно-політичні (брати участь у суспільному житті);
- романтико-пізнавальні (подорожувати);
- особистісно-сімейні (знайти вірних друзів, створити сім'ю);
- матеріально-побутові (досягти пристойного матеріального становища).

Звичайно, реалії сьогодення помітно впливають на систему ціннісних орієнтацій студентської молоді, у середовищі якої все більш актуального значення набувають матеріальні аспекти життя [6, с. 75], «орієнтація на успіх стає однією з провідних стратегій студентів і взагалі молоді в сучасних ринкових умовах» [7, с. 59]. Студенти менше цікавляться політикою, суспільним життям, далеко не всім подобається відвідувати культурно-мистецькі заклади, займатися творчістю, спортом. Зміни в ціннісних орієнтаціях студентської молоді потребують перегляду та впровадження нових форм і методів роботи у ВНЗ.

Особливо це стосується навчання студентів, які обрали собі професію типу «людина – людина», – зокрема, майбутніх соціальних педагогів. Високий професіоналізм у соціальній педагогіці дуже важливий, адже від рішень фахівців часто залежать долі клієнтів та їхніх родин. Діяльність таких спеціалістів побудована на судженнях інших людей, а її результати не можуть бути прогнозовані з повною точністю.

Тому необхідно зазначити, що не кожна людина готова до соціально-педагогічної роботи. Визначальним фактором тут є система цінностей особистості, що, у кінцевому підсумку, визначає її професійну придатність і ефективність практичної діяльності [8, с. 48]. Саме в такому випадку уявлення про абсолютну цінність переходять з розряду філософського поняття в категорію психологічного переконання особистості як основи її ціннісної орієнтації. Багато з тих, хто вирішив стати соціальним педагогом, можуть зіткнутися з серйозними труднощами у зв'язку з розбіжностями між власними установками та системою цінностей соціальної педагогіки як професії.

Майбутній соціальний педагог має чітко зрозуміти, що вибір професії зобов'язує його стати носієм, творцем та поширювачем гуманістичних цінностей. Він має робити свій внесок у розвиток культури суспільства.

Моральна культура передбачає етичну складову, яка висуває моральні вимоги до особистості спеціаліста. Формування професійної культури соціального педагога передбачає єдність процесу створення професійно-етичних цінностей та їх застосування. Професійно-етична культура соціального педагога дає уявлення про те, як потрібно чинити в тих чи інших випадках. Ці норми зафіксовані в етичних кодексах.

А.Й. Капська виділяє три аспекти професійно-педагогічної культури соціального педагога:

ціннісний, технологічний та творчий [там само, с. 75–82]. Більш детально ми зупинимось на першому. Саме він розкриває професійно-етичну культуру фахівця як сукупність педагогічних цінностей. Ті самі цінності можуть бути для особистості й життєвими.

Цінності для майбутнього соціального педагога мають стати змістом його моральної культури. Домінантними тут є цінності-цілі, оскільки в цілях відображається основний зміст діяльності фахівця. До них належать: престижність роботи, її соціальна значущість, творчий характер, можливість самоствердження та самореалізації, любов та прив'язаність до дітей, а також упевненість у майбутньому, безпека рідних та близьких.

Звичайно, не варто нехтувати первинними потребами (у їжі, житлі, одязі), які є основою для задоволення вищих потреб – спілкування, налагодження добрих стосунків, дружби тощо. Відчувши внутрішнє задоволення, гарне ставлення тих, хто нас оточує, у людей з'являються цінності, пов'язані з особистісним зростанням.

Для соціального педагога цінності-засоби є способом взаємодії з колегами та клієнтами. Їх можна розподілити на цінності-відносини, цінності-якості та цінності-знання. Цінності-відносини диктують способи ставлення педагога до інших людей, а також до себе як професіонала. Цінності-якості посідають одне з головних місць серед цінностей соціального педагога, оскільки в них виявляються особистісно-професійні характеристики фахівця. До таких належать: товариськість, тактовність, доброзичливість, толерантність, справедливість, бажання прийти на допомогу, зрозуміти іншу людину, прагнення до самовдосконалення в особистісному та професійному аспектах, творча активність тощо.

Вимоги до соціального педагога надзвичайно високі, оскільки його діяльність – це зона довіри між людьми, шлях до взаєморозуміння, взаємодопомоги та взаємовідповідальності. Тому завданням ВНЗ стає не лише передавання студентам певних знань та вироблення професійних навичок, але й формування ціннісних орієнтацій, притаманних представникам цієї професії.

Усвідомлення завдань та вимог фаху, а також своїх особистісних характеристик і їх відповідності вимогам діяльності соціального педагога є важливою умовою особистісно-професійного зростання студента ВНЗ.

Література

1. Антонова Н.О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н.О. Антонова. – К., 2003. – 21 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
3. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 124–129.
4. Бондар Н.Є. Особливості розвитку професійно значущих якостей студентів психологічних спеціальностей [Електрон. ресурс] / Н.Є. Бондар. – Режим доступу: http://www.bdpu.org/scientific_published/2006/psychology_3_2006
5. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности / А.Г. Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1986. – 223 с.
6. Крючков А.И. Мировоззренческий портрет современного украинского студента / А.И. Крючков, Л.М. Крючкова; Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка // Вісник ЧДПУ. – Чернігів, 2003. – Вип. 20: Серія: Філософські науки. – С. 71–76.
7. Сорокина Н.Д. Перемены в образовании и динамика жизненных стратегий студента / Н.Д. Сорокина // СОЦИС. – 2003. – №10. – С. 55–60.
8. Соціальна педагогіка: підручник / За ред. проф. А.Й. Капської. – К.: Центр навч. літ., 2006. – 468 с.
9. Ядов В.А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / В.А. Ядов. – Л., 1979. – 264 с.

Анонси

Юлія ІВАНОВА

Формування ціннісних орієнтацій студентів – майбутніх соціальних педагогів

У статті розкривається сутність понять «цінність», «ціннісні орієнтації»; визначено цінності, яким сьогодні надається перевага і на основі яких формуються ціннісні орієнтації сучасної молоді в Україні. Порівнюються ціннісні орієнтації студента з вимогами, які висуває до особистості спеціальність «Соціальна педагогіка».

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, студент, етична культура соціального педагога.

Юлія ІВАНОВА

Формирование ценностных ориентаций студентов – будущих социальных педагогов

В статье раскрывается сущность понятий «ценность», «ценностные ориентации»; определены ценности, которым сегодня отдаётся предпочтение и на основе которых формируются ценностные ориентации современной молодёжи в Украине. Осуществлено сравнение ценностных ориентаций студента с требованиями, которые предъявляет к личности специальность «Социальная педагогика».

Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, студент, этическая культура социального педагога.

Yuliya IVANOVA

Forming of the value orientations of the students – future social teachers

The article deals with the content of concepts of «value», «value orientations». Values by which the preference today is given and on which basis value orientations of young people in Ukraine are formed have been defined. The author of the article compares the value orientations of the students with the requirements of the speciality «Social pedagogy».

Keywords: value, value orientations, student, ethical culture of the social teacher.